

Міністерство освіти та науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Юрченко Оксана Олександрівна

УДК 94(477):2-135.3:130.2”13/17”

**Символіка чисел в духовній культурі православного соціуму
українських земель у XIV- початку XVIII століть**

07.00.01. – Історія України

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ-2016

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано на кафедрі давньої та нової історії України
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник: кандидат історичних наук, доцент
КОРОТКИЙ ВІКТОР АНДРІЙОВИЧ,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри давньої та нової історії України

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
ЩЕРБАК ВІТАЛІЙ ОЛЕКСІЙОВИЧ,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
професор кафедри історії України.

кандидат історичних наук
НЕГУДИХАТКІН ІГОР АНАТОЛІЙОВИЧ,
Національний заповідник «Софія Київська»,
провідний науковий співробітник науково-дослідного
відділу «Інститут «Свята Софія».

Захист відбудеться 30 січня 2017 р. о 10 год. на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 26.001.20 у Київському національному університеті імені Тараса
Шевченка (01033, м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 349).

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці імені
М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(01033, м. Київ, вул. Володимирська, 58).

Автореферат розісланий 27 грудня 2016 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат історичних наук, доцент

О. І. Божко

Загальна характеристика дисертації

Структура дисертації обумовлена метою, завданнями та характером дослідження. Робота містить вступ, три розділи, висновок, список використаних джерел та літератури (127 позицій, 10 с.), 19 додатків (50 с.). Загальний обсяг дисертації становить 267 с.

Вступ. Актуальність теми дослідження. Духовна культура доби середньовіччя та ранньомодерного часу виступає важливою складовою комплексної реконструкції історичного минулого. Вона відображала і фокусувала історичний час з його характерними особливостями та ціннісними орієнтаціями, моральними засадами та ідейним спрямуванням. Світоглядна система православного соціуму українських земель в XIV - на початку XVIII століть може допомогти зрозуміти сутність явищ, подій, пріоритетні напрями суспільної думки.

У світлі цього становить науковий інтерес один з елементів духовної культури зазначеної доби, а саме – числовий символізм. Він був інструментом ідентифікації, фундаментальним методом вираження реальності. Сформувалась унікальна система, елементи якої з плином часу набули традиційності і стали основою міжнародного простору спілкування, який виходить далеко за межі звичайної комунікації.

Число зайняло важливе місце в системі думання, накладаючи відбиток на всі сфери життя суспільства та індивіда. Тож комплексне вивчення цього явища зберігає вагому суспільну актуальність, пов'язану з розширенням студій по вивченню особливостей ментальності та пріоритетних категорій духовної культури.

Актуальність теми дослідження посилюється тим, що в українській історіографії роль, місце, значення числової символіки у духовному житті соціуму залишаються недооціненими.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в межах держбюджетної науково-дослідної теми «Українська нація в загальноєвропейському вимірі: історія та сучасність» (державний реєстраційний номер 11 БФ046-01), включеної до тематичного плану історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Об'єктом дослідження дисертації виступає нумерологічний матеріал літописів білорусько-литовського, українського регіонального, козацького циклів та українських історичних дум, семантико-символічний зміст числових рядів в контексті християнської середньовічної культури.

Предметом дослідження є числовий символізм як один з елементів світоглядної системи доби середньовіччя та ранньомодерного часу, використання в духовних культурах минулого типових числових показників та різних зрізів семантичних нумерологічних конструкцій.

Стан наукової розробки теми. Тема символіки чисел не нова для досліджень. Першими цього явища торкнулися Святи Отці Церкви, для яких концепт символу і числа лежав у площині розробки теоретичних засад християнського віровчення. Поясненням природи символу займалися Феодорит Кірський, Філон

Александрійський, Василій Великий, Григорій Ніський, Максим Сповідник, Григорій Богослов, Діонісій Ареопагіт¹.

Перші Святі Отці зосередили увагу на догматичному формулюванні поняття числа та символу. Вони вдалися до відомих форм позараціонального та позарозумного відтворення дійсності. Такими виразниками ірраціоналізму були естетична свідомість та художнє мислення. Завдяки їм Святі Отці змогли у доступній формі подати сутнісні основи християнської духовної культури, елементом якої було вчення про сакральну природу чисел.

Проблематика числової нумерології знайшла своє продовження в розрізі вивчення історії математики. Символічна природи числа впливає саме із практичних математичних операцій. Ці питання висвітлені в книгах, присвячених історії математики та становлення системи ліку: «Історія математики» під редакціями А.П. Юшкевича і А. Н. Боголюбова, «Історія арифметики» І.Я. Депмана² та ін.

Роботи В.А.Конфоровича та Б.Р. Бородіна³ акцентують увагу на формуванні дохристиянського знання про священні властивості чисел на базі становлення числового ряду. Дослідники розкривають еволюцію числового символізму як прояву фольклорної народної традиційності.

Велику увагу проблемі символізму та нумерології приділяли науковці філософії та культурології. Ними були розроблені теоретичні засади та термінологічні основи досліджуваних явищ. Прикладом служать праці В. Бичкова⁴, який обрав сферою свого дослідження проблему естетики та естетичного мислення, які були елементами світогляду людини в середні віки. Автор визначав шлях та витоки естетичного на теренах Київської Русі з проекцією на подальшу його долю. Глибокому вивченню підлягає християнська символіка як важлива складова нової світоглядної системи.

Теоретичні аспекти символіки як явища середньовічного світосприйняття розкриті в загальних працях з історії української культури, літератури, в енциклопедичних словниках релігійних термінів та символів тощо⁵.

¹ Максим Исповедник. Творения / перевод С. Л. Епифанович, А.И. Сидоров. – М.: Мартис, 1993. – 356с.; Григорий Богослов. Слово на Пятидесятницу / перевод А.И. Сидорова. – М.: Мартис, 1994; Дионисий Ареопагит. Божественные имена // Мистическое богословие. – К., 1992. – № 3. – С. 45-76.

² История математики с древнейших времен до начала XIX столетия: в 3-х томах. Т.1. / под. ред. А.П. Юшкевича. – М.: Наука, 1970. – 353 с.; Боголюбов А.Н. Математики механіки / А.Н. Боголюбов. – К.: Наукова думка, 1983. – 639 с.; Депман И.Я. История арифметики / И.Я. Депман – М.: Просвещение, 1965. – 416 с.

³ Конфорович А.Г. Людина серед всюдисущих чисел та фігур / А.Г. Конфорович. – К.: Наукова думка, 1976. – 355 с. ; Бородин А.И. Число и мистика / А. Бородин. – Донецк: Прогресс, 1972. – 240 с.

⁴ Бычков В. 2000 лет христианской культуры sub specie aethetica / В. Бычков. – Т 2.: Славянский мир. Древняя Русь. Россия. -- М.- СПб.: Университетская книга, 1999. – 527 с.

⁵ Історія української культури у п'яти томах. Т.2. Українська культура XIII – першої половини ХУІІ століть. Александрович В.С., Балущок В.Г., Боянівська М.Б. – К.: Наукова думка, 2001. – 846с.; Історія української літератури : у 12 т. Т. 2 : Давня

В європейській науковій традиції проблема числового символізму знайшла своє широке відображення⁶. Для нас ця тема є новою, їй присвячена невелика кількість робіт. Першою спробою дослідження числового символізму на основі літератури давньоруського походження є монографія російського вченого-літературознавця В.М. Кириліна⁷. У своєму дослідженні автор подав вичерпну характеристику символізму як явища. Головну увагу він зацентрував на застосуванні та розширенні наявної класифікаційної схеми числових показників, розробленої на основі текстів Святого Письма. З цією метою В. М. Кирилін виділив різні форми текстуального прояву числового символізму в його літературно-образній специфіці, сформувавши методологічну основу нового напрямку наукових пошуків. Загалом, ця монографія є зразком комплексного підходу до вивчення проблеми використання нумерологічного матеріалу в пам'ятках літератури. Однак, дослідник використовує джерела іншого періоду та проблематики.

Підсумовуючи, вкажемо, що на українських матеріалах специфіка застосування та інтерпретація нумерологічного знання мало досліджувалась і не містить спеціальних історичних наукових робіт.

Мета дослідження: на основі джерел здійснити комплексний аналіз, виділення, систематизацію та інтерпретацію числових рядів пам'яток нарративного і фольклорного характеру для визначення ступеню прояву різних форм символіко-образної числової семантики.

Мета дисертаційного дослідження визначає такі **завдання:**

- охарактеризувати стан наукового висвітлення теми, специфіку та інформативні можливості джерельної бази;
- розглянути та узагальнити особливості становлення й еволюції числового символізму, його витoki та генезу;
- дослідити та систематизувати нумерологічний матеріал, сформувати систему зміни змістових акцентів того чи іншого числового показника на прикладі літописів білорусько-литовського та українського регіонального літописання;
- визначити систему класифікаційних ознак та виявити зрізи семантичної природи чисел в текстах історичних дум;

література (друга половина XVI–XVIII ст.) / заг. ред. видання В. Дончика ; редкол.: В. Дончик, Л. Скупейко, Н. Бойко, М. Бондар, С. Гальченко, І. Дзюба, М. Жулинський, Н. Зборовська, А. Кравченко, Ю. Кузнецов, Н. Левчик, Р. Мовчан, Л. Мороз, Є. Нахлік, Ю. Пелешенко, О. Поліщук, Г. Сивокінь, В. Сулима, М. Сулима, Н. Шумило. – Київ : Наукова думка, 2014. – 803 с.; Словарь Библейского богословия // под ред. К. Леон-Дюфура. – Брюссель, 1990. – 255с.; Аверинцев С. **Символ** // Аверинцев С.С. София-Логос : Словарь. — 2-е изд., испр. — К.: Дух і Літера, 2001. – С. 155–161; Белокурова С.П. Словарь литературоведческих терминов / С.П.Белокурова. – СПб. : Паритет, 2006. – 320 с.

⁶ Medieval Numerology. A Book of Essays / edited by Robert L.Surles. N.Y&London, 1993. – 180 с.; Essays in the Numerical Criticism of Medieval Literature / Ed. by Caroline D. Eckhardt. - Lewisburg, 1980. - 234 с.

⁷ Кириллин В.М. Символика чисел в литературе Древней Руси (XI-XVI века) / В.М. Кириллин. – СПб.: Алетейя, 2000. – 321 с.

- з'ясувати специфіку поширення та застосування різної числової інформації, залежно від її змістової наповненості та контексту використання на прикладі текстів козацьких дум;
- виокремити пріоритетні семантико-образні форми присутності числових показників в козацьких літописних комплексах;
- визначити ступінь повторюваності та форми типовості числової інформації і її вплив на загальну змістову структуру джерел.

Хронологічними межами дисертаційного дослідження визначається період XIV- початку XVIII століть – час панування середньовічного світогляду в масах населення українських земель.

Територіальні межі дослідження охоплюють територію Правобережжя (Київщина, Волинь, Поділля, Галичина, Буковина, Закарпаття) та Лівобережжя України (Чернігово-Сіверщина, Полтавщина, Харківщина).

Методологічними засадами роботи є загальнонаукові принципи історизму, діалектичного розвитку, об'єктивності, системно-структурної цілісності, комплексного та системного аналізу, світоглядного плюралізму, які реалізуються через застосування як основних **методів** історичного дослідження (історико-порівняльного, історико-генетичного), так і загальнонаукових (аналізу та синтезу, індукції та дедукції). У дисертації також застосовано компаративістський метод до аналізу гносеологічної природи символу.

Джерельна база дослідження. Для вивчення символіки чисел в житті православного соціуму українських земель в XIV – на початку XVIII століть використано значну групу джерел. Залучено наративи доби Великого князівства Литовського (далі ВКЛ), Речі Посполитої до українського регіонального та козацького літописання, а також – українські історичні думи. Вони відбивають систему цінностей православного соціуму доби середньовіччя та ранньомодерного часу і є репрезентативними та показовими для вивчення числової символіки.

Проблеми специфіки інтерпретації умовно-образної та документально-фактологічної числової інформації вивчалися за допомогою нарративних матеріалів, а саме: 1) Перший звід білорусько-литовського літописання, який складають Никифорівський, Слуцький (Уварівський), Супрасльський⁸ та інші літописи. Об'єднує їх спільний протограф та змістова схожість текстів⁹. Вони мають оригінальні риси і відрізняються від літописних пам'яток інших регіонів (Тверського, Новгородського літописання тощо). Це унікальні свідки історії ВКЛ та руських земель у його складі, котрі апробують та відтворюють картину історичного минулого в комплексному підході і дозволяють простежити зріз свідомості населення українських земель того часу.

⁸ Полное собрание русских летописей. Том 35. Летописи белорусско-литовские. – М.: Наука, 1980. – С. 19-118.

⁹ Сушицький Т. Західно-руські літописи як пам'ятки літератури. Ч.1. / Т.Сушицький. – К.: Всеукраїнська Академія Наук, 1921. – С. 120-123.

2) До другого зводу зараховують літопис Рачинського, Красинського, Румянцевський, Євреїнівський¹⁰ та інші літописи. В них подається опис литовської історії, легенда про походження Литви та родовід її князівського роду. В цьому контексті розглядається розвиток руських земель, які стали органічною частиною ВКЛ. Простежується зміна в літописній традиції цього періоду: літописці намагалися подати нові факти та аналіз, оцінку подій, відійшовши від простого переписування та списування з інших літописних пам'яток, сказань і переказів.

3) Третій звід представлений одним твором – Хронікою Биховця¹¹. Текст містить багато легендарних та нових фрагментів, які відсутні в інших творах білорусько-литовського циклу і є важливим джерелом з висвітлення історії ВКЛ та руських земель у його складі.

4) До літописів українського регіонального походження належать Київський, Густинський, Острозький, Межигірський, Львівський¹² та інші літописи. Під терміном крайового літописання слід розуміти сукупність белетристичних пам'яток, різних за жанровою приналежністю. До цієї категорії відносяться світські, монастирські, церковні, приватні літописи, хронічки і діаріуші та багато інших. В одних відображаються загально-українські події, в інших – місцеві.

5) Генеза та зміст нумерологічного матеріалу в оригінальних пам'ятках козацького літописання вивчається на основі «Літопису Грабянки»¹³, «Літопису Самовидця»¹⁴, «Літопису Самійла Величка»¹⁵. В цих джерелах закладена узагальнююча просвітницька мета описати історію українського народу для майбутніх поколінь. За жанровою особливістю козацькі літописи – це документально-художні нариси, тематично цілісні історико-літературні пам'ятки, написані для широкого кола читачів, не переобтяжені складною термінологією¹⁶.

¹⁰ Полное собрание русских летописей. Том 35. Летописи белорусско-литовские — М.: Наука, 1980. — С. 128-239.

¹¹ Хроника Быховца / под ред. Н.Н. Улащика. — М.: Наука, 1966. — 243 с.

¹² Бевзо О.А. Львівський літопис і Острозький літописець // О.А. Бевзо. — К., 1971. — Вид.2. — 198 с.; Межигорская летопись // Сб. летописей, относящихся к истории Юго-Западной Руси. — К.: Типографія Г. Т. Корчакъ-Новицкаго, 1888.— С. 96.; Київський літопис першої чверті XVII століття // Український історичний журнал, 1989. — № 2. — С. 107-120.

¹³ Літопис гадяцького полковника Григорія Грабянки / Пер. із староукр. Р.Г. Ігнатенка — К.: Т-во «Знання» України, 1992. — 192 с.

¹⁴ Літопис Самовидця / За ред. Я.І.Дзира. — К. Наукова думка, 1971. — 208 с.

¹⁵ Величко С. В. Літопис . Т.1 / Пер. з книжної української мови, вст. стаття, комент. В. О. Шевчука; відп. ред. О. В. Мишанич.— К.: Дніпро, 1991. — 371 с.

¹⁶ Корпанюк М. Слово. Хрест. Шабля: Українське монастирське церковне, світське крайове літописання XVI–XVIII ст., компіляції козацького літописання XVIII ст. як історико-літературне явище. — К.: Смолоскип, 2005. — С. 12-13.

Козацькі літописи мають белетристичний характер¹⁷, але це не зменшує їх ваги, оскільки дозволяє науковцям розкрити не тільки історичний фактологізм, але і систему світосприйняття людності українських земель.

Наголосимо, що прямих матеріалів числового символізму в пам'ятках білорусько-литовського, крайового українського та козацького літописання небагато. Це пов'язане із специфікою та ідейністю самих джерел. Але є зразки, які дозволяють говорити про різні прояви та семантичні конструкти числової інформації.

Іншу групу джерельних матеріалів складають українські козацькі думи. Вони виступають найяскравішим зразком усної народної творчості досліджуваного періоду. Виходячи зі специфіки числової матриці, вважаємо доцільним виділити наступні групи думових пам'яток:

1) думи невільницького циклу («Плач невільників», «Плач невільника», «Маруся Богуславка», «Іван Богуславець», «Сокіл і соколя»);

2) думи про море та степ («Самійло Кішка», «Олексій Попович», «Буря на Чорному морі», «Втеча трьох братів з Азова», «Три брати самарські», «Смерть козака в долині Кодимі»);

3) думи про захисників рідної землі («Отаман Матяш Старий», «Іван Коновченко», «Козак Голота», «Федір Безродний»);

4) думи про Хмельниччину («Про Хмельницького і Барабаша», «Оренди», «Про Молдавський похід», «Битва під Корсунем»);

5) родинно-побутові думи («Прощання козака з родиною», «Вдова», «Сестра та брат», «Сон», «Козацьке життя»).

Ми свідомо обмежуємо джерельну базу, обравши найменш досліджені і, водночас, найрепрезентативніші та показові зразки наративних і фольклорних джерел. Обмеження джерельної бази обумовлене застосуванням численних сучасних методик для глибокого вивчення числових рядів в зазначених комплексах. Це логічно приводить до звуження теми дослідження, яка є багатоскладовою і передбачає векторність досліджень. Вона торкається питань, які розробляються в межах різних наукових методик. Це приводить до глибшої деталізації вивчення процесу творення числового символізму у вказаних пам'ятках.

Наукова новизна дослідження полягає у постановці та розробці актуальної проблеми, яка не отримала всебічного і об'єктивного висвітлення у вітчизняній історичній науці. Дослідження числового символізму відкриває можливості поглибленого вивчення ціннісних орієнтирів тогочасного суспільства. На основі широкого кола джерел здійснено максимально повний аналіз нумерологічного матеріалу, запропоновано нове бачення питань числового символізму як інструменту вивчення історичного минулого та висвітлення світоглядної моделі.

Загальновідомі джерела розглянуті за допомогою спеціальних сучасних міждисциплінарних методик, що дозволило розкрити елементи світогляду православного соціуму українських земель в добу середньовіччя та ранньомодерного часу.

¹⁷ Енциклопедія українознавства. Загальна частина (ЕУ-І). Т. 1. — Мюнхен, Нью-Йорк, 1949. — С. 456.

Суттєво доповнено існуючі відомості про нумерологію на українських матеріалах, вперше комплексно охарактеризовано зрізи та семантичні конструкти числової інформації в текстах фольклорних та наративних джерел. Проведено порівняльний аналіз співмірності та конфліктології числового символізму в різних групах джерел.

По-новому розкриті ціннісні орієнтири та особливості світогляду у розрізі пріоритетних числових символів.

Практичне значення одержаних результатів визначається сформульованими висновками та теоретичними узагальненнями. Матеріали дослідження можуть допомогти ліквідувати лакуни в дослідженні світоглядних проблем в історії української культури.

Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані при написанні праць з історії України, методичних посібників, у формуванні основних положень і фактичного матеріалу дослідницьких статей, у викладацькій роботі, під час розробки відповідних лекційних курсів із проблем історії української філософії, етнографії, історії культури, релігієзнавства, методології пізнання. Отримані результати доцільно використовувати також у навчально-виховній роботі.

Апробація результатів дослідження. Основні результати роботи оприлюднено на таких наукових конференціях: «Шевченківська весна 2014: Історія», XII міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів та молодих вчених, м. Київ; Дні науки історичного факультету 2014, присвячені 180 – річчю заснування Київського університету: матеріали VII Міжнародної конференції студентів, аспірантів та молодих учених; VIII Міжнародно-практична наукова конференція студентів, аспірантів та молодих учених «Дні науки історичного факультету», Київ, 23 квітня 2015 р.

Публікації. Результати дисертаційного дослідження викладено у 6 наукових публікаціях, з них 5 – у провідних вітчизняних та 1 в зарубіжному фахових виданнях.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі «Семантико-символічна система числових показників в пам'ятках білорусько-литовського та українського літописання» на основі історіографічних джерел простежено еволюцію та становлення числового символізму, починаючи від зародження процесу лічби, проаналізовані числові показники білорусько-литовських та українських регіональних літописів, виявлено поширення чисел в якості літературних прийомів оповіді та відображення точного хроносу.

Підрозділ 1.1. «*Природа та характер числового символізму як явища образно-естетичного мислення середньовічної людини: становлення та еволюція нумерологічного знання*» присвячений означенню процесу зародження та формування християнської системи числового символізму. Пояснення нумерологічних елементів як концептів світоглядної моделі дозволяє простежити та визначити різні рівні прояву та смислову наповненість символіки числа. За кожним з

них протягом століть закріплювалось певне семантичне поле, яке дозволяло знаючій людині легко прочитати закодовану інформацію.

Традиція сприйняття числа як елемента містико-символічного світу стала наслідком тривалого і складного шляху появи та еволюції лічби. Людина рухалася від набуття уявлень загального характеру, що ґрунтувалися на визначенні спільних ознак для певної сукупності подібних предметів до встановлення понять «багато», «один» та «мало». Одиначні предмети набували подібності з Сонцем чи Місяцем. Наступним кроком стало відкриття пальцевого рахунку та поява перших рахункових наборів камінців, мушель. Поява ж нумерації базувалась на трьох принципах: адитивному (додавання), субтрактивному (віднімання) і мультиплікативному (множення).

Перетворення нумерології на містико-символічне вчення пов'язане зі школою піфагорійців. В їхніх уявленнях про будову світу число було наділене найвищими космологічними, гносеологічними та естетичними значеннями і виступало першоосновою всього суцього, синтезом досяжного і недосяжного. Число для них було основним принципом, що лежав в основі і людської душі. Закладені таким чином широкі простори для формування системи іносказавчо-символічної семантики числа знайшли своє втілення в різних сферах естетичного відтворення дійсності.

Зародження християнства вивело нумерологію на новий рівень. Число стало не лише способом ідентифікації, а й символічним знаком самої Церкви, як посередника між божественним і земним світом. Найбільш шанованими були такі числа як 3, 4, 5, 7, 12. Їх символічна природа обґрунтовується на підставі Біблійних текстів із використанням дохристиянських вчень. Складність практичного опанування математичного знання спонукала людину до ширшого погляду на функціональне призначення чисел, перетворення їх на носіїв сакральної інформації, яка в рамках християнського вчення набула Божественного походження.

У підрозділі 1.2. *«Специфіка використання та інтерпретації умовно-образної та документально-фактологічної числової інформації в структурі літописів першого зводу білорусько-литовського літописання»* проаналізовані числові показники та простежено зміщення смислових акцентів в залежності від контекстів. Виділені та систематизовані числові ряди та їх функціональне призначення.

Пам'ятки білорусько-литовського літописання стали продовженням літописної традиції періоду Київської Русі. Вони містять пласт фактографічно-хронологічного характеру, який репрезентований записами років та дат. Це було закладено як літописною традицією, так і практичною направленістю тексту. Використання конкретно-фактографічного матеріалу залежить від протографу джерела і від характеру самої літописної пам'ятки. При цьому людський фактор теж зберігає свою присутність, оскільки літописець намагається поглибити змістове наповнення тексту та фіксує значимі з його погляду події.

Іншу групу складають числа умовної семантики. На перший погляд, вони є органічною частиною тексту і вносять конкретизуючу інформацію. Проте, вживання чисел в подібному семантико-змістовому контексті дозволяє відхилитися від сухого викладу матеріалу. Саме в таких сюжетах ми простежуємо емоційну та оціночну сторону суджень літописця, який обмежений рамками ідейного спрямування своєї оповіді (прикладом може служити сюжет про Луцький з'їзд: літописець вказує на сім

тижнів перебування гостей, під час яких випили триста бочок меду, з'їли триста баранів, але з кожним зводом кількість зростає до п'ятисот, а потім семисот. Ці числа служать для підкреслення масштабності події та возвеличення її ініціаторів).

Найтипівішими числовими елементами є три та сім, які в тексті зустрічаються багато разів. Вони вживаються в різних смислових варіаціях: на позначення часових проміжків, що перегукується з текстами Біблії (три дні, три роки); кількості походів чи дійових осіб тощо. У більшості розглянутих фрагментах числа носять умовний, образний або іносказавчий характер (на третій рік спалив Свидригайло митрополита Герасима, за що Бог його покарав і він програв Жигімонту), підкреслюючи сокровенну інформацію.

У підрозділі 1.3. *«Аналіз символіко-числового матеріалу літописів другого зводу білорусько-литовського літописання»* простежено використання типових семантичних конструкцій та зміну змістових акцентів в залежності від суспільно-політичного клімату. Виявлено поширення гіперболізованих та умовних семантичних зрізів.

Літописи другого зводу білорусько-литовського літописання змальовують витоки ВКЛ з яскравими та багатоголосими деталями. Містична розповідь про походження перших литовців сама по собі відходить від історичної дійсності і наповнена образним змістом. Фактографічна сторона відсутня, тож і застосовані числові елементи не містять історичної основи і виступають в ідейно-символічному ключі. У легенді згадуються 500 римлян – прародителів литовців, чотири ріки, які омивають литовську землю і 12 річок-приток Німану. Перше число є круглим і носить умовний характер певної сукупності людей (широко такі контексти представлені в думках). За ним не криється потаємний зміст. Семантико-етимологічне пояснення значення четвірки зводиться до аналогії про просторову повноту, яка відбивається в ідеї чотирьох сторін світу, першооснови, фундаменту нової державницької споруди і цей мотив також розроблений в Святому Письмі. Число 12 фігурує у якості образу нового початку (у християнському віровченні 12 символізує апостолів, які заклали основи нової релігії і принесли людям вчення Христа).

Легендарна частина містить кілька сюжетів із застосуванням трійки, які наявні в усіх літописах другого зводу. Трьох синів Палемона можна ототожнити з давньоруською традицією та типовими і для інших фольклорів мотивами про трьох синів чи братів, які закладали початок нових держав (Рюрик і його брати, Кий та його брати). Аналогічним смисловим змістом наповнений і пасаж про трьох панів, які супроводжували Скирмонта і разом з ним закладали місто Новогрудок. Про символічне звучання трійки, за яким криється ідея створення чогось нового, служить і вказівка на третю річку, за якою Спера заклав нове місто, і три церкви, які збудував князь Борис. Всі розглянуті приклади розкривають контекстуальні глибокі мотиви введення числа три до оповіді з метою сакралізувати та наповнити смисловими акцентами важливі для литовської держави події.

Нумерологічна карта літописів не дає широкого поля застосування символічних числових кодів. Однак, система світосприйняття підсвідомо відбиває ті ціннісні орієнтації та смислові ключі, які домінували в суспільстві.

У підрозділі 1.4. «*Дешифрування числових рядів «Хроніки Биховця»*» виявлено кілька контекстів застосування числа три та використання числових елементів для відображення світоглядних та емоційних настроїв літописця.

Пам'ятка подає дещо незвичну нумерологічну інформацію. *По-перше*, традиційна фольклорна формула про трьох синів. Легендарна частина містить сюжет про Аттілу і трьох його братів, Палемона і трьох його синів. Таке формулювання є звичним для архаїчних систем слов'янського світосприйняття і відбиває традиційне фольклорне бачення першопочатку. *По-друге*, літописець звертається до прийому групування років при описі подій, які не відповідають історичній дійсності. Для цього використовуються числа три та сім (вказівка про смерть Вітовта через три роки після Луцького з'їзду, хоча насправді пройшов лише рік, сім років у вигнанні був Свидригайло, сім років перебування Казимира Ягайловича у ВКЛ). Такі мотиви випливають з богослужебної практики і стали складовою світосприйняття; *по-третє*, часові проміжки, які носять умовний характер (врятування від вбивства литовських панів, яких задумали вбити поляки на третій день засідань вального сейму в 1447 році. Панам вдалося врятуватись і хроніст підкреслює Божу справедливість, ввівши числовий елемент).

Не менш цікавим є побутування в тексті «Хроніки Биховця» числа сім: опис вбивства сімох монахів католиками, розповідь про битву між Жигімонтом і Свидригайлом, на стороні якого було військо в сорок тисяч, тоді як Жигімонтова армія нараховувала сім тисяч. Противники зустрілись за сім миль від Вільно і «*помог бог великому князю Сигизмунду*». Хроніст числовим рядом намагається підкреслити свої симпатії та незриму присутність в діяннях князів Божественної волі.

У підрозділі 1.5. «*Числові дані в текстах українського регіонального літописання*» виявлені приклади іносказавчої інформації, які відбивають особливості світосприйняття соціуму українських земель.

Українські регіональні літописи подають інформацію як місцевого, так і загального характеру. Літописці велику увагу приділяють природним явищам, знаменням та кометам. Таке акцентування характерне практично для всіх літописів місцевого та регіонального значення. Так, наприклад, Острозький і Київський літописи наводять по десять фрагментів різних описів затемнень і землетрусів з використанням числових показників (наявні згадки і без). Це підтверджує тезу про велику роль в житті тогочасного соціуму небесних знамень. Будь-яке природне лихо сприймалось за покарання та демонструвало силу Божу. Беручи в розрахунок ці зауваження, не дивним є бажання авторів підкреслити свої описи числовими елементами.

В Острозькому літописі простежуються конфесійні симпатії автора, який підкреслює різницю між православними та католиками. Дана теза підкреслюється наступним сюжетом, який описує чудо: над замковою церквою три години горіли по три свічі над банями і три народи (євреї, татари і поляки), які не сповідують православ'я, це все бачили. Трикратність в цій оповіді несе глибокий символічний контекст, а саме – простежується образ Святої Трійці. З огляду на думку, що автором цієї частини був православний духовного сану, то вживання трійки носить символічне звучання і перегукується зі Святим Письмом. У поезії того часу також

часто вживається трійка на позначення триєдинства Божого. Трійка символізує повноту та цілісність, завершеність та божественну природу. Трійка присутня і при описі смерті Ісуса Христа: він помер о третій годині і три годин була темнота на землі після цього, на третій день він воскрес і т.д. Тож, в свідомості тогочасних людей трійка служила образом Бога в його триєдинстві. Літописець вводить це число для наповнення оповіді містичністю та підкреслити незламність православного духу, попри унійні плани нових володарів Острога. В цьому проглядається емоційне ставлення автора до релігійного протистояння.

У другому розділі **«Українські народні думи як феномен народної традиційної культури: дешифрування числової матриці»** проведено систематизацію та аналіз нумерологічних показників українських народних дум. Виділені класифікаційні ознаки та основні смислові групи числових рядів, їх поширення та повторюваність.

У підрозділі 2.1. **«Особливості нумерологічної інформації в думах раннього невільницького циклу»** спостерігаємо глибокий релігійний контекст. Це впливає із специфіки дум, які мають молитовний характер і християнську ідейну направленість. Найпоширенішим є число три: бранці сковані трьома кайданами, тричі їх катують потрійними пучками тернини, тричі вони проклинають турецьку землю. Вони адресують свої прохання до Бога, який незримо присутній. Трійка втілює ідею спокутування провин та випробовування віри через фізичні катування. Наявний числовий код відбиває емоційний стан невільників та підкреслює їх релігійність. Трикратність впливає з богослужбних практик, для яких трикратні повторення є широко поширеними і з якими людина постійно зустрічається. Тому вживання трійки носить підсвідомий, вкорінений практичною діяльністю елемент, покликаний передати образ Божий.

У думі «Маруся Богуславка» знаходимо символізм числа один, яке носить важливу ідейність. Мова йде про символ першості, особливого призначення. Адже героїня рятує одна невільників, чим виконує свій обов'язок і отримує певне прощення своєї зради християнству (за сюжетом Маруся прийняла іслам). Символічним є і той факт, що події відбуваються на Великдень.

У підрозділі 2.2. **«Думи про море: загальна характеристика та способи передачі числової символіки»** на прикладі дум «Про Самійла Кішку», «Про Олексія Поповича» та «Буря на Чорному морі» розкриті основні зрізи нумерологічної інформації. Кожна з названих дум володіє набором як індивідуалізованих, так і загальних для всіх рис та характеристик. Якщо попередні зразки мають за пріоритетною точкою відліку почуття, ліризм, де подія має другорядне значення, то ці три думи – чудові зразки епічного мистецтва народу.

Виділені наступні смислові контексти: 1) прямими іносказавчими елементами будуть уривки про заспокоєння бурі трикратним читанням Святого Письма Олексієм Поповичем. Річ в тому, що цей мотив взятий з літургійної практики: богослужіння на Великдень пронизане трикратністю в діях священників. Тричі читаються молитви і уривки зі Святого Письма, три частини самої літургії і т.д. Тож наш приклад слугує підтвердженням іносказавчої природи числа три. Паювання здобичі на три часті, одну з яких віддавали козаки на три церкви також присутній під час Пасхальної

служби і тому теж виступає прямим елементом числової системи християнства, яка була на виду у людей при відвідуванні церкви; 2) в образах Олексія Поповича і Самійла Кішки втілюється ідея спасіння, звільнення, головування, особливого призначення. Символіка одиниці має глибокі космогенні корені, в яких криється ідея цілісності, єдності. Індивідуалізм наших героїв не містить надприродних контекстів, вони є звичайними людьми, які зуміли захистити слабших; 3) в рядках дум ховається гіперболізація як художній засіб, яким широко послуговувалися творці думового епосу. Ця характеристика втілюється в цифрах років неволі, які відносяться до сталої епічної традиції: наприклад, тридцятилітня неволя Самійла Кішки викликає сумніви щодо реалістичності; 4) трійка також виступає символом міцності та вправності героїв, які прикуті трьома парами кайданів, випивають три чарки і не п'яніють і т.д.

У підрозділі 2.3. *«Думи про степ, лицарство та захисників рідної землі»* проаналізовані числові структурні елементи та їх семантичні рівні. До цієї групи належать думи «Втеча трьох братів з Азова», «Три брати самарські», «Про Федора Безродного», «Про Івася Коновченка». Для дум героїчної тематики характерним буде широке використання гіперболізованих елементів. Кількість вбитих та переможених ворогів значно перевищує реальні показники (Івась Коновченко вбиває десять тисяч ворогів і т.д.). Це пояснюється бажанням підкреслити вправність та міць героїв, які ведуть боротьбу з турками і татарами, які в свідомості тогочасного соціуму асоціювались зі злом. Тоді як боротьба з ними – добром. Героїзація тут підкреслюється масштабністю, яку відображають умовні числові показники.

Найбільш розробленою є семантика числа три: тричі тікали брати Азовські з турецької неволі, тричі по три дні їх наздоганяв молодший брат, три шляхи та три птахи, які прилітали проводити молодшого брата в останню путь. Три брати є казковим народним сюжетом і коріниться в глибинах колективної фольклорної пам'яті. Дев'ять днів подорожі і смерть молодшого пов'язане з поминальними ритуалами і носить глибокий символічний контекст, так само як і проводирі. Трійка формує глибоке емоційне поле оповіді, пов'язане з народними та християнськими ідеями.

У підрозділі 2.4. *«Думи про Хмельниччину та побутові думи: особливості нумерологічних даних»* виділені основні мотиви та семантичні зрізи числової інформації, а також певна зміна в змістовому наповненні. Причина цього полягає у появі нових ідейних нашарувань.

Домінуючим числом повістей залишається трійка. Вона вживається в різних значеннєвих модусах, які витікають з усталеної віками традиції. Так сюжет про поділ на частини характерний для дум про Хмельницького і Барабаша та про Молдавський похід («на три часті розбивали»), «Оренди» («на три часті поєвали»). Повторимось – трійка відображає християнські ідейність і впливає з богослужбової практики. Тому вона виступає не фактографічним, а умовним елементом оповіді, що створює додатковий емоційний фон. У думі «Битва під Корсунем» та «Оренди» знаходимо новий сюжет про три корчми, а в думі про Молдавський похід і Оренди – три ріки. Список можна продовжити ще часовими контекстами (3 дні, 3 роки), але з вище сказаного впливає основний момент – в думках пізнішого часу ми не бачимо того смислового та символічного навантаження, яке ми спостерігали раніше. Широке

вживання трійки лежить в основі давніх фольклорних традицій і її релігійне звучання значно приглушене. Це пояснюється самим характером нових дум: вони відійшли від невідільницької теми і переключились на конкретні проблеми, вирішення яких залежить від самої людини.

У третьому розділі **«Нумерологічна структура числової інформації в текстах козацького літописання»** висвітлено специфіку символіки чисел в козацьких літописах. Розглянуті числові матеріали та простежено генезу семантичних нумерологічних конструктів. Числова матриця літописів козацького циклу містить обмежену варіативність символіко-семантичних контекстів з огляду на зміну векторів та акцентів суспільно-політичних реалій.

У підрозділі 3.1. **«Гене́за та зміст нумерологічного матеріалу в «Літописі Самовидця» (друга половина XVII-XVIII століть)»** простежено побутування фактологічних та гіперболізованих числових даних.

Нумерологічна інформація «Літопису Самовидця» містить кілька семантико-змістових зрізів, які випливають зі специфіки самого джерела. Пам'ятка має на меті подати фактографічну фіксацію становлення та розвитку козацької держави, прослідкувати логіку подій та подати їх первинну інтерпретацію. При цьому – це публіцистичний, белетристичний твір, розрахований на широке коло читачів.

З огляду на зазначені особливості нумерологічний матеріал простежується в двох значеннєвих ключах: для передачі фактичної, документальної інформації та умовної, гіперболізованої або приблизної. Останнє відноситься до чисельності військ ворогуючих сторін, кількісні показники яких часто завищувалися. Такий контекст породжений епічною традицією возвеличення та масштабування подій і відбиває певне емоційне ставлення автора. Доба бароко сама по собі дуже багата різними варіаціями числового символізму, однак в конкретному прикладі зовнішній фасад займають числа конкретно-історичного змісту, і лише в не яскраво вираженій формі ми спостерігаємо відбиток того символічного світосприйняття, яке було характерним для людності зазначеної доби.

Підрозділ 3.2. **«Особливості та інтерпретація числового матеріалу на прикладі літопису Самійла Величка»** присвячений аналізу чисел та їх специфіки використання в літописі С.Величка. Було виявлено широке коло гіперболізованих елементів та використання трійки на позначення вагомих подій.

Літопис Самійла Величка вирізняється з-поміж інших козацьких літописів більш детальним описом подій та величезним пластом різних числових даних. Така деталізація має поясненням як специфіку самого літопису Величка та залучення ним багатьох супутніх матеріалів, так і бажання літописця в певній мірі надати подіям більшої ваги, монументальності. Як і в попередньому літописі наявні перебільшення, що дає певну інформацію для аналізу оціночних суджень літописця.

Продовжує зустрічатися на сторінках трійка, яка не має того символічного поля, як у думках. Разом з тим, ми простежуємо її символічну ідейність у сюжеті про три знамення перед початком війни Богдана Хмельницького. Для свідомості того часу будь-які природні знаки чи катаклізми були проявом Божої волі та його попередженням про грядущі події. Трикратність підкреслює важливість та далекоглядність цих знаків. Далі в оповіді трійка часто згадується в діяннях

Б.Хмельницького. В цьому можна побачити певні оціночні судження діяльності гетьмана, яку дає автор.

Слід відмітити, що обмежене використання різних семантичних числових конструктив пов'язане і зі зміною середовища творення пам'ятки: якщо білоруські та регіональні літописи в більшості писалися пов'язаними з церквою людьми, то козацькі літописи – продукт діяльності світських осіб. Тому числова символіка в першому випадку звучить більш виразно, тоді як в другому – приглушено, бо зміщується акцент. Однак, наявні приклади вказують на релігійність серед інтелектуальної світської еліти того часу.

У підрозділі 3.3. *«Літопис Граб'янки: текстологічний аналіз та дешифрування числових елементів»* структуровані числові дані. Простежено обмежене використання числової інформації. При аналізі пам'ятки ми спостерігаємо велику кількість числових показників, які вводились в оповідь для уточнення та деталізації. Особливо це стосується кількості військ, полонених, викупів. Такі числа мають або точне фактографічне коріння, або приблизне, але без глибоких символічних смислів.

Зрештою, для літопису наявний паралелізм з іншими групами джерел. Специфіка самого джерела не дозволяє в повній мірі розкрити той спектр символіки чисел, як це робилось в козацьких думках чи бароковій літературі. Самі числа не несуть яскраво виражений символічний характер, а служать додатковими елементами оповіді. Ми прослідкували традиційне широке семантико-змістове поле використання трійки, яка належить до найбільш розроблених в нашій культурі, як книжній, так і народній, числових елементів. Найчастіше вона постає образом умовного часового проміжку чи кількості походів, чисельності військ тощо.

У **Висновках** узагальнено результати дисертаційного дослідження, що виноситься на захист:

– Встановлено, що на українських матеріалах проблематика числового символізму не стала предметом окремого наукового історичного дослідження. Нині в українській історіографії відсутні комплексні ґрунтовні праці, присвячені проблемам нумерології. Джерельний матеріал загалом достатній для дослідження.

– Виявлено на основі історіографічних джерел, що кодування образів та явищ за допомогою чисел стало важливим елементом процесу еволюції людської думки на різних рівнях світосприйняття. З поширенням християнства відбулося формування універсалізованої системи символічних елементів. За кожним числом закріплювалась певна семантична карта.

– Виявлено, що літописи білорусько-литовського циклу не вивчалися з точки зору аналізу числового символізму. Репрезентуючи свій час, вони відображали систему мислення населення українських земель у складі ВКЛ. У літописах простежено кілька варіацій числової інформації. Основний масив складають числа з конкретно-історичним значенням, що є закономірним для літописних джерел. Також відзначаємо ставлення православного соціуму українських земель зазначеного періоду до дат як точного хроносу.

Поширені числа умовної семантики, що пояснюється накладанням християнської богослужбової практики та біблійних текстів, де широко проявляється умовність, особливо в часовому та просторовому вимірі. У другому та третьому зводах наявна більша варіативність числового символізму, що витікає зі зміни літописної традиції. Найбільш поширеним було число три. Воно добре читалося, бо наочно втілювалося в архітектурі храмів, в іконах, літургіях. В ідейності трійки закодовані певні оціночні судження літописця.

– Встановлено, що в українських регіональних літописах наявна велика кількість сюжетів про природні дива, знамення та катаклізми. Ці явища асоціювалися в свідомості тогочасного соціуму з виявом Божого гніву чи попередження. Числові елементи додають додаткового символічного контексту. Наявні й іносказавчі ключі, коли літописець прямо вводить число три на позначення образу Бога. Особливо це проявилось в контекстах оцінки церковної унії 1596 року.

– У думових пам'ятках найбільш поширеним було число три: у думках раннього невільницького циклу, які мають молитовний характер, числова матриця розкриває релігійні мотиви. Бранці адресують свої прохання до Бога, чию присутність відчують. Трикратні затинання трьома пучками таволги і тернини невільників під час їх молитов, потрійність кайданів розкривають ідею спокутування провин та випробовування віри через фізичні катування. Трійка символізує Триєдинство Боже і постійне використання цього числа у сюжетах невільницької долі у турецькій землі має показати присутність Бога, його допомогу в тих випадках, коли людям залишається тільки вірити. Тож трійка підкреслює релігійність бранців.

Прямим іносказавчим змістом наповнені сюжети про трикратне читання Святого Письма для утихомирення бурі та поділ на частини. Ці мотиви взяті з богослужбової практики, яка є органічною частиною повсякдення тогочасного соціуму. Числові символи наочно присутні в церкві та під час літургій, а потім екстраполювались в свідомість.

Найбільш широко трійка використовується на позначення часового проміжку. Час в таких контекстах не важливий з точки зору точності. Мова йде про умовність, яка впливає з текстів Біблії та християнської обрядовості.

Трикратна кількість шляхів, доріг є типовим казковим сюжетом і вказує на присутність у свідомості фольклорних уявлень, для яких трійка пов'язана з тричленністю поділу світу, з правом вибору.

Трійка використовується на позначення природних явищ: сюжети про три гаї, три вітри, три хвилі, три зозулі вийшли з глибин колективної народної фольклорної традиції, яка криється в шануванні природи. Одухотворення та поклоніння неживій та живій природі виступають однією з ключових дефініцій світосприйняття нашого народу. В цьому проглядається синтез християнського і фольклорного традиційного світосприйняття.

– Встановлено, що зрізи числового символізму літописів козацького літописного циклу містять обмежену варіативність символіко-семантичних контекстів з огляду на зміну векторів та акцентів суспільно-політичних реалій. Перед авторами літописів стояло завдання зафіксувати і подати первинне аналітичне осмислення подій другої половини XVII - початку XVIII століть. Якщо козацькі думи

відбивали переживання народу, то творці літописів прагнули розкрити глибинні чинники та причини розгортання Національно-визвольної війни Богдана Хмельницького та доби Руїни.

Літописи містять велику кількість числового матеріалу, але він підпорядкований жорстким рамкам первинного історичного дослідження. Наявний цілий пласт фактографічних даних, які часто мають суб'єктивний, не точний історичний характер, але не містять глибоких символіко-образних зрізів. Введення значної кількості чисел покликане забезпечити достовірність та вагомість матеріалу. Іншим проявом є числова гіперболізація як спосіб поглиблення значенневого та масштабного контексту оповіді. Для козацьких літописів характерний прийом умовного відображення часового проміжку, який втілюється в семантиці трійки і пов'язаний з богослужбовими традиціями.

– Простежено на основі аналізу нумерологічного матеріалу поширення пріоритетних семантичних конструкцій числової символіки, ступінь їх повторюваності та вплив на загальну структуру джерел:

- числа конкретно-фактографічного призначення (роки, дати як виразники точного хроносу, які складають найбільший пласт у наративних джерелах, що впливає з їх функціонального призначення);

- числа умовно-гіперболізованої семантики (круглі числа, числа на позначення відстані, які широко застосовують і літописці, для підкреслення масштабності та важливості описаних подій, і творці козацьких дум, для яких гіперболізація служить важливим елементом возвеличення);

- числа образно-художнього призначення (числа три та сім є частими елементами оповіді для передачі умовної чи образної інформації. Найчастіше такі контексти побутують в думках, але наявні вони і в літописних джерелах).

– Писемні нарративні пам'ятки православного соціуму українських земель в XIV - початку XVIII століть несуть не тільки конкретно-історичну інформацію. В ній і поруч з нею в символіці чисел приховуються, кодуються певні оцінки та ставлення до подій як сучасників, так і авторів. В більшості сюжетів прослідковується моральний характер семантики числових рядів, що відбиває ціннісні орієнтири та світоглядну модель того часу. В думових пам'ятках емоційна сторона посилена, адже не було чітко встановлених правил та канонів. Тому і числова символіка розкрита більш широко, відбиваючи переживання народу, їх духовні пріоритети.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації, що відображають основні результати дисертаційного дослідження:

- 1) Юрченко О.О. Числова символіка в текстах українських історичних думках дохмельницької доби (на прикладі семантичних зрізів чисел три та сім // Гілея (науковий вісник) : збірник наукових праць. – К., 2014. – Випуск 89. - С. 5-9.

2) Юрченко О.О. Художньо-образна та символіко-семантична природа числа в текстах українських народних дум на прикладі дум про “Самійло Кішку” та “Івана Коновченка” // Етнічна історія народів Європи: збірник наукових праць. – К., 2014. – Вип. 43. – С. 45-51.

3) Юрченко О.О. Дешифрування числових рядів «Хроніки Биховця» // Емінак: науковий щоквартальник. – Київ-Миколаїв, 2016. - № 2 (14) (квітень-червень). – Т.3. – С. 77-83.

4) Числова матриця дум раннього невільницького циклу// Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І.С. Зуляка. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. – Вип.1. – Ч.3. – С. 95-101.

5) Юрченко О.О. Генеза та зміст нумерологічного матеріалу в оригінальних пам'ятках козацького літописання: «Літопис Самовидця» (друга половина XVII - XVIII століть) // Гілея (науковий вісник) : збірник наукових праць. – К., 2016. – Випуск 109. - С. 15-18.

Публікації, що додатково відображають результати дисертаційного дослідження:

6) Юрченко О. Семантико-смилова природа чисел в текстах козацьких дум / Оксана Юрченко // «Шевченківська весна 2014: Історія», XII міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів та молодих вчених, м. Київ. – С. 185-189.

7) Юрченко О. Особливості та інтерпретації числового матеріалу на прикладі героїчного поетичного епосу XIV-XVII ст. / Оксана Юрченко // Дні науки історичного факультету 2014, присвячені 180 – річчю заснування Київського університету: матеріали VII Міжнародної конференції студентів, аспірантів та молодих учених. – С. 133-136.

8) Юрченко О. Семантико-смилова природа чисел в текстах козацьких дум / Оксана Юрченко // VIII Міжнародно-практична наукова конференція студентів, аспірантів та молодих учених «Дні науки історичного факультету», Київ, 23 квітня 2015 р. – С. 385-388.

Анотація

Юрченко О.О. Символіка чисел в духовній культурі православного соціуму українських земель в XIV- початку XVIII століть. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01- історія України. - Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України, Київ, 2016.

Дисертація є самостійним науковим дослідженням, присвяченим вивченню концепту числового символізму як складової світосприйняття людності українських земель в XIV – початку XVIII століть. Актуальність теми обумовлена необхідністю комплексного підходу до реконструкції історичного минулого, важливим елементом якого є система цінностей та народна культура.

Автор розкриває та систематизує наявні зрізи семантичної природи чисел на

прикладі пам'яток білорусько-литовського, українського, козацького літописання, українських історичних дум та пропонує нову систему вивчення особливостей числового символізму. Поглибивши уявлення про досліджуване явище, розкривши його нові грані, автором було виділено основні контексти побутування зазначених чисел та природу їх ідейно-образного та художнього навантаження.

Ключові слова: символіка чисел, семантичний конструкт, білорусько-литовські літописи, українські регіональні літописи, козацькі літописи, історичні думи, православний соціум українських земель (XIV – початку XVIII століть), духовна культура.

Аннотація

Юрченко О.А. Символика чисел в духовній культурі православного соціума українських земель в XIV- началі XVIII століть. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 - история Украины. - Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Министерство образования и науки Украины, Киев, 2016.

Диссертация является самостоятельным научным исследованием, посвященным изучению концепта числового символизма как важной составляющей мировоззрения населения украинских земель в XIV - начале XVIII столетий. Актуальность темы обусловлена необходимостью комплексного подхода к реконструкции исторического прошлого, важным элементом которого есть система ценностей и народная культура.

Автор раскрывает и систематизирует существующие срезы семантической природы чисел на примере памятников белорусско-литовского, украинского, козацкого летописания, исторических дум и предлагает новую систему изучения особенностей числового символизма. Углубивши представления о изучаемом явлении, было выделено основные контексты бытования указанных чисел и природу их идейно-образной и художественной нагрузки.

Ключевые слова: символика чисел, семантический конструкт, белорусско-литовские, украинские региональные летописи, козацкие летописи, исторические думы, православный социум украинских земель (XIV – начало XVIII столетий), духовная культура.

Annotation

O. O. Yurchenko. Number symbolism in the spiritual culture of the orthodox society on the lands of Ukraine in XIV- early XVIII centuries. - Manuscript.

Thesis for the degree of candidate of historical sciences, discipline 07.00.01- history of Ukraine. - Kyiv National Taras Shevchenko University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2016.

This thesis is an independent scientific research on the concept of number symbolism as a part of society's worldview on the lands of Ukraine in XIV- early XVIII centuries. Spiritual culture of the Middle Ages and Early modern time is an important component when comprehensively reconstructing those time periods. Spiritual culture was reflecting the historical time and its specifics, and values, moral and ideological orientation. The

system of the worldview of the orthodox society on the lands of Ukraine in XIV - early XVIII centuries might help to understand the essence of phenomena, events, and priority directions of public opinion.

Therefore, the number symbolism appears essential from the scientific point of view. It served as a tool of identification, as well as a fundamental method of expressing reality. This unique system was the tool of identification, the fundamental method of expressing reality. A unique system was formed with the elements, which over time have become traditional and build a basis of international communication space that goes far beyond everyday speech.

Numbers maintained an important place in the system of reasoning, while imposing its mark on all aspects of life. Therefore, a comprehensive research of this phenomenon retains a significant societal relevance, which relates to the expansion of studies regarding the specificity of mentality and the main categories of spiritual culture.

The relevance of the research topic is enhanced by a lack of properly defined values of the number symbolism in terms of its impact on the the spiritual life of society.

Narratives of the Grand Duchy of Lithuania and the Polish–Lithuanian Commonwealth serve as sources of the study in addition to Cossack chronicles and Ukrainian Cossack dumas.

Until today our research question is presented only briefly. It is only given a general description of the main numerical indicators. My research aims at focusing on core semantic, figurative, artistic and sacred constructs of numerical information.

The scientific novelty of the research remains in the formation and development of the actual problem, which has not been covered in a comprehensive and objective way in our national historical science. The study of number symbolism brings with it opportunities for an in-depth study society's values. Based on the wide range of sources, I conducted a comprehensive analysis of materials concerning numbers and proposed a new vision of number symbolism as an instrument to study the past. The model of the worldview is perceived through the prism of number symbolism.

Interdisciplinary methods were used to analyse the sources mentioned above. This approach has revealed the episteme of the Orthodox society on the lands of Ukraine in the Middle Ages and Early modern times.

Hence, this research significantly supplements existing information about numerology using Ukrainian data; for the first time, this study analyses texts and semantic constructs of numerical information applying the example of folklore and narrative sources in a comprehensive way. A comparative analysis of consistency and contradistinction of number symbolism in different groups of sources is conducted in this research.

Keywords: the symbolism of numbers, semantic construct, Cossack annals, the Belarusian-Lithuanian Chronicles, the annals of regional Ukrainian, historical Duma, the Orthodox society of the Ukrainian lands (the beginning of XIV - XVIII centuries), spiritual culture.